

ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Досліджено імперативи модернізації ринку вищої освіти в Автономній Республіці Крим через обґрунтування економічних та організаційно-педагогічних умов розвитку регіонального ринку освітніх ресурсів, охарактеризовано основні напрями інноваційної модернізації ринку освітніх ресурсів, наведено результати експертної оцінки. Запропонована проєктивна модель організації і діяльності ринку освітніх ресурсів вищої школи в АРК.

Imperatives of modernization of higher education market in the ARC are research through study of economic, organizational and pedagogical conditions of the regional market of educational resources, characterized the main areas of innovation modernization of educational resources market, the results of expert's evaluation are proposed. The projective model of organization and operation of the market for educational resources of higher education in the ARC is proposed.

Процеси глобалізації охопили усі сторони життєдіяльності людства та виявляються у загостренні міжнародної конкуренції та інституціональних змін. Вони пов'язані з необхідністю переосмислення ролі держави та державного сектору в економіці. Оновлення системи освіти можливе лише за умови її інтеграції у ринкове господарство, заснованої у душі підприємництва в сфері освітніх послуг, і чіткому системному процесі нормативно-правового забезпечення відносин, що формуються. Досліджень, присвячених обґрунтуванню основ теорії освітніх ресурсів, стратегії та тактики їх розвитку, розробці інноваційної моделі ринку освітніх послуг із погляду педагогічної науки проведено недостатньо. У ході аналізу теорії та практики з досліджуваної проблеми виявлено суперечності між:

- наявністю історичного досвіду існування освітніх ресурсів і відсутністю науково-методичного забезпечення щодо організації та розвитку регіонального ринку освітніх послуг;
- соціальним запитом суспільства до створення ефективної системи ринку освітніх ресурсів і низьким рівнем матеріально-технічного, інформаційного та кадрового забезпечення вищих навчальних закладів;
- потребою суспільства в модернізації ринку освітніх ресурсів та обмеженістю умов щодо його реформування.

Визначення основ теорії освітніх ресурсів стає можливим за умови використання продуктивного для дослідження і перетворення складних педагогічних об'єктів наукового інструментарію, що базується на системному підході. Основні принципи та ознаки системного підходу дозволили розкрити такі поняття, як “освітні ресурси”: характеристики, принципи їх функціонування; “ринок освітніх ресурсів”: моделі, сутність механізмів функціонування ринку, його структура та функції; “сегменти ринку освітніх ресурсів”: їх класифікація, способи реалізації; “конкуренція на ринку освітніх ресурсів”: рівні конкуренції, види та їх характеристика.

Ринок освітніх ресурсів є складною системою відносин держави, підприємств і громадян із приводу підготовки й підтримки фахівців конкурентоспроможного рівня. Такий ринок потенційно являє собою обґрунтовану, взаємозв'язану систему структурних і функціональних компонентів. У зв'язку з цим надзвичайно важливим для нас є дослідження питання організації ринку освітніх ресурсів в Україні і за кордоном, регіональних особливостей його становлення й розвитку, умов модернізації та інноваційного функціонування з урахуванням економічних, соціальних і освітніх тенденцій.

У широкому значенні *освітні ресурси вищої школи* – сукупність пропонованих ВНЗ та їх структурними підрозділами напрямів та спеціальностей підготовки фахівців, а також освітніх програм для абітурієнтів, студентів і аспірантів, ефективно засвоєння яких приведе до збільшення прибутків індивідів, зростання прибутку фірм і забезпечення економічного розвитку країни. Таким чином, головною метою освітніх ресурсів вищої школи є безперервний розвиток, удосконалення освітніх програм, що класифікуються за напрямками підготовки, кваліфікаційно-освітніми рівнями, формами, методами, підходами і технологіями навчання. Високий рівень освоєння освітніх програм студентами безпосередньо впливає на забезпечення соціально-економічного й культурного розвитку молодих фахівців, підприємств або установ, у яких вони працюють, регіону країни й держави в цілому.

Ринок освітніх послуг – сфера обігу, сукупність економічних відносин, що існують, щодо купівлі-продажу освітніх послуг. Освітні послуги включають комплекс відносин виробників і споживачів знань наукових, інформаційних організацій; це галузевий ринок, ринок руху товару освітніх послуг, сфери освіти. На відміну від останнього, ринок освітніх ресурсів відображає більш широку систему соціально-економічних та науково-педагогічних відносин, що включає не тільки сферу обігу, але і сферу виробництва й розподілу. В її структурі можна виділити такі підсистеми: освітню, інформаційну, наукову, що формують пропозиції наукового, інформаційного або освітнього продукту, з одного боку, а також державний та приватний сектори, які визначають попит на них, із іншого.

Контент-аналіз філософської, педагогічної та методичної літератури, результати порівняльного аналізу підготовки кадрів в університетах дозволяють стверджувати про правомірність використання терміна “*регіо-*

нальний ринок освітніх ресурсів” у трьох смислових значеннях: по-перше, як частини загальнонаціональної системи підготовки фахівців; по-друге, як системи підготовки фахівців для конкретного регіону, з урахуванням його соціально-економічного, культурного й суспільного життя, що має свої ментальні людські та професійні особливості; і, по-третє, як елемента конкретного ВНЗ, що готує фахівців для різних сфер діяльності конкретного регіону України.

Регіональний ринок освітніх ресурсів вищої школи в АРК – освітньо-економічна система, що припускає універсальну фундаментальну й науково-дослідну професійну підготовку висококваліфікованих фахівців різних напрямів (галузей знань), спеціальностей і профілів для державних і приватних установ, організацій. Ринок освітніх ресурсів включає також розподіл фахівців до різних сфер діяльності залежно від потреб ринку праці, готовності до виконання своїх функціональних обов’язків на високому професійному рівні.

Сутність механізму функціонування ринку освітніх ресурсів полягає в цілеспрямованій дії структур державного та приватного секторів на системи отримання знань споживачами на користь суспільства, бізнесу, особистості, держави, здатних ефективно розв’язувати проблеми соціального, економічного розвитку нації. Ринок освітніх ресурсів розглядається в роботі як освітянсько-економічний багатовекторний простір, де здійснюється взаємодія замовників, виробників і споживачів освітніх благ, їх купівля-продаж, процес формування цін і конкурентна боротьба. Як об’єкт на ринку освітніх ресурсів виступають саме освітні блага та знання як ключовий економічний ресурс “економіки знань”, їх виробництво й відтворення є найважливішим інструментом економічного розвитку.

Структуру ринку освітніх ресурсів формують суб’єкти їх виробництва та споживання, а саме: замовники освітніх послуг (міністерства та відомства), їх виробники (освітні, інформаційні, наукові установи, індивідуальні виробники), споживачі освітніх ресурсів (окремі фірми й організації всіх галузей і форм власності), інфраструктура (включаючи служби зайнятості, біржі праці), контролюючі структури (органи реєстрації, ліцензування й акредитації освітніх закладів), постачальники, що забезпечують процес виробництва освітніх ресурсів необхідними для цього матеріалами та грошовими коштами, а також громадські інститути, причетні до просування освітніх благ на ринку.

На основі системного аналізу розглянуто особливості ринку освітніх ресурсів вищої школи України. Представлено кількісно-якісну характеристику національної системи вищої освіти, що включає державний та приватний сектори фінансового забезпечення підготовки професійних кадрів із вищою освітою, шляхи вдосконалення та ефективного функціонування вищих навчальних закладів України. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, практичного досвіду розроблено **концептуальні основи регіонального ринку освітніх ресурсів**; обґрунтовано концепцію регіонального ринку освітніх ресурсів, що створювалася з урахуванням історичних уроків розвитку вітчизняної вищої школи й зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців, на основі результатів творчих пошуків педагогічних колективів і окремих університетів України та базувалася на системному підході. Відповідно до системно-генетичного, системно-структурного й системно-функціонального проявів поняття “регіональний ринок освітніх ресурсів” розглядається у трьох взаємопов’язаних аспектах: сутність, структура й функціонування.

Функціонально регіональний ринок освітніх ресурсів вищої школи в Автономній Республіці Крим є системою, що, з одного боку, задовольняє практично всі потреби й запити випускників шкіл автономії в їх особистісному та професійному становленні, а з іншого – задовольняє соціальне замовлення регіону в підготовці фахівців для всіх сфер діяльності – медицини, освіти, науки, культури, будівництва, сільського господарства. Таким чином, сутність механізму функціонування регіонального ринку освітніх ресурсів полягає в цілеспрямованому замовленні структур державного та приватного секторів на підготовку конкурентоспроможних фахівців, діяльність яких спрямована на їх індивідуально-професійне кар’єрне зростання, і, головне, – на розв’язання проблем соціально-економічного розвитку підприємства, галузі, регіону, держави й націй.

По суті регіональний ринок освітніх ресурсів вищої школи в АРК являє собою освітньо-економічну систему, що припускає універсальну фундаментальну, науково-дослідну професійну підготовку висококваліфікованих фахівців різних напрямів, спеціальностей і профілів для державних і приватних установ, організацій. Ринок освітніх ресурсів включає також розподіл фахівців у різні сфери діяльності залежно від потреб ринку праці, готовності до виконання своїх функціональних обов’язків на високому професійному рівні.

За своєю структурою регіональний ринок освітніх ресурсів – система багаторівнева, така, що включає безперервну підготовку – бакалаврів, спеціалістів і магістрів. Ринок освітніх ресурсів пропонує програми другої вищої освіти, перепідготовку кадрів, а також підвищення їх кваліфікації. З певним ступенем умовності можна говорити і про підготовку науково-педагогічних кадрів, оскільки багато ВНЗ Криму мають аспірантуру.

Реалізація принципів системності можлива за умови здійснення активної регулюючої дії держави на ринок освітніх ресурсів АРК. Досліджуючи ринок освітніх ресурсів, слід підкреслити, що це не звичайний ринок, регульований переважно в ході конкурентної боротьби. Висока соціальна значущість для суспільства робить цей ринок соціально орієнтованим, де механізми конкуренції відіграють другорядну роль порівняно з механізмами державного регулювання. При цьому знайти межу між “державним” і “приватним” регулюванням достатньо складно.

Ринок освітніх ресурсів в Автономній Республіці Крим представлений виробниками освітніх послуг (освітні, інформаційні, наукові установи й індивідуальні виробники), споживачами освітніх ресурсів (окремі особи, підприємства й організації всіх форм власності), інфраструктурою (включаючи служби зайнятості, біржі праці, органи реєстрації), контролюючими органами (Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим),

постачальниками, що забезпечують процес виробництва освітніх послуг необхідними для цього ресурсами, а також громадськими інститутами, причетними до просування освітніх послуг на ринку, так званими контактними аудиторіями ринку освітніх послуг. Усі разом вони є суб'єктами регіонального ринку освітніх послуг.

Структура регіональної системи вищої освіти визначається типами ВНЗ та освітньо-кваліфікаційними рівнями: “молодший спеціаліст”, “бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр”, за якими надаються освітні послуги в цих закладах. На кінець 2008/2009 н.р. до складу мережі кримської вищої освіти входило 96 ВНЗ та їх структурних підрозділів I–IV рівнів акредитації: 33 – юридичних особи та 63 – структурних підрозділи, створених без права юридичної особи. З 96 ВНЗ та структурних підрозділів: 9 академій, 36 університетів, 16 інститутів, 19 коледжів, 11 технікумів, 5 спеціалізованих училищ. Мали статус національних 38 ВНЗ та структурних підрозділів; серед них 20, що репрезентували сектор вищих навчальних закладів державної, 3 – комунальної та 11 – приватної форм власності. Для мережі ВНЗ характерні певні тенденції. Так, за останні десять років спостерігається зменшення ВНЗ I–II рівнів акредитації та невелике збільшення закладів III–IV рівнів акредитації.

У представленій авторській концепції зроблено спробу теоретичного обґрунтування шляхів подолання існуючих недоліків у системі вищої освіти, якій, як і раніше, властивий консерватизм змісту, форм, методів і технологій навчання, переважно інформаційний характер навчання в збиток підготовці до практичної діяльності, розвитку особистості й залучення до широкої світової культури. Аналіз функціонування системи вищої школи АРК дозволив виділити такі негативні сторони діяльності регіонального ринку освітніх ресурсів:

– на території республіки функціонують 96 ВНЗ, серед яких 33 базових вищих навчальних заклади і 63 їх структурних підрозділи, розташовані поза територією АРК; діють вони малоефективно, оскільки Крим посідає 17 місце за кількістю студентів;

– вищі навчальні заклади автономії підпорядковані 17 міністерствам і відомствам України і АРК. Цей чинник не дозволяє ефективно керувати вищими навчальними закладами, підвищувати якість надання освітніх послуг, інтегрувати діяльність вищих навчальних закладів із галузевими науковими установами й виробничими організаціями та підприємствами;

– у регіоні відсутня науково обґрунтована й раціональна система підготовки фахівців із вищою освітою, а саме базові ВНЗ та структурні підрозділи дублюють підготовку фахівців гуманітарного й соціального профілів, перенаситивши ринок освітніх послуг незатребуваними фахівцями;

– ринок освітніх ресурсів вищої школи АРК за останні два роки стрімко розвивається у бік комерціалізації вищої школи: у базових комерційних вищих навчальних закладах автономії тільки 0,3–0,5 % студентів пільгових категорій навчається безкоштовно; у структурних підрозділах державних ВНЗ навчання студентів організовано тільки за рахунок фізичних і юридичних осіб;

– ринок освітніх ресурсів вищої школи АРК із економічної точки зору є малоефективним, бо за рахунок коштів державного й республіканського бюджетів у Криму навчається приблизно 27 % студентів, а більше 73 % – на комерційній основі, що істотно вирізняється від показників по Україні в цілому. Усього в 66 структурних підрозділах ВНЗ у 2008/2009 н.р. навчалось більше 37 тисяч студентів, із них на комерційній основі – 81 %. Оплата за навчання поступала на розрахункові рахунки головних ВНЗ, розташованих у 11 регіонах України. Цього ж навчального року при середній вартості навчання за денною формою навчання 3–5 тис. грн на рік і за заочною формою 1,5–2 тис. щорічно студенти за навчання перераховували в інші регіони більш, як 90 млн грн.

На основі теоретичного аналізу проблеми нами було обґрунтовано економічні та організаційно-педагогічні умови модернізації регіонального ринку освітніх ресурсів, схарактеризовано основні напрями інноваційної модернізації ринку освітніх ресурсів, наведено результати експертної оцінки, розроблено проєктивну модель організації та діяльності ринку освітніх ресурсів вищої школи в Автономній Республіці Крим. У період входження системи вищої освіти України в Європейський освітній простір підвищується значущість підготовки висококваліфікованих фахівців у кожному вищому навчальному закладі, незалежно від місця його розташування. Розвиток ВНЗ в умовах регіональної освітньої політики стає однією з ключових умов професійної підготовки сучасних фахівців, що визначають успіх розвитку вітчизняної вищої освіти.

В основу дослідження покладено ідею, що базується на положенні щодо можливості подолання таких сучасних негативних процесів, як “недовироблення” кваліфікованих кадрів із низки спеціальностей, певне зниження якості освіти, поява феномена “надмірної освіти” на рівні окремих регіонів і галузей. Одним із реальних шляхів подолання цих негативних явищ є розвиток ринку освітніх ресурсів, формування ефективної державної та регіональних освітніх систем, що поставили перед освітніми структурами України і, зокрема, вищими навчальними закладами, низку проблем. Це вимагає теоретико-методологічного опрацювання тенденцій розвитку ринку освітніх ресурсів, ролі держави в модернізації системи освіти в умовах становлення “економіки знань”. Проведений теоретичний і практичний аналіз стану досліджуваної проблеми в системі освіти України та АРК дозволив констатувати, що планування й управління ринком освітніх ресурсів у кожному регіоні країни є одним із рушійних чинників модернізації вищої школи України. Аналіз вимог, що висуваються до ринку освітніх ресурсів, дослідження суперечностей, які існують на сьогодні у сфері професійної підготовки студентів і врахування особливостей вітчизняного й регіонального ринку праці, дозволили виділити структурні й функціональні економічні та організаційно-педагогічні умови модернізації ринку освітніх ресурсів вищої школи в АРК.

До групи структурних економічних та організаційно-педагогічних умов належать:

– визначення кожним ВНЗ республіки оптимальної моделі, що включає структуру, рівні підготовки висококваліфікованих і конкурентноздатних фахівців;

- створення у системі регіональної вищої освіти структури професійної орієнтації та допрофесійної підготовки учнів старших класів;
 - визначення переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищому навчальному закладі з урахуванням їхньої подальшої роботи на підприємствах державної (комунальної) або приватної форм власності;
 - обґрунтування в системі вищої освіти регіону можливостей мобільності студентів, продовження навчання в іншому ВНЗ на наступному освітньо-кваліфікаційному рівні, створення освітніх комплексів, регіональних вищих навчальних закладів;
 - розробка структурно-функціональної моделі підготовки спеціалістів гуманітарно-економічних, соціально-юридичних напрямів із системними знаннями й поліфункціональною діяльністю та магістрів із універсально-синтетичними знаннями й універсально-функціональною діяльністю з урахуванням регіональних особливостей.
- До групи функціональних економічних та організаційно-педагогічних умов належать:
- формулювання головної місії та основної мети діяльності кожного вищого навчального закладу, що функціонує на території АРК;
 - визначення напрямів і програм підготовки фахівців у ВНЗ республіки, їх співвідношення відповідно до реальних потреб різних сфер діяльності (виробництва, сільського господарства, будівництва, медицини, освіти, науки, культури, сфери послуг, спорту) і з урахуванням регіональних особливостей;
 - визначення для кожного ВНЗ державної або комунальної форм власності конкретних програм, обсягів державного замовлення на підготовку фахівців, працевлаштування яких здійснюватиметься на основі тристоронніх договорів між державними установами, підприємствами, організаціями;
 - обґрунтування змісту підготовки бакалаврів і магістрів гуманітарно-економічного та соціально-правового напрямів із урахуванням регіональних особливостей, включення науково-обґрунтованого регіонального компоненту змісту підготовки фахівців у галузях освіти, культури, охорони здоров'я, рекреаційної сфери, міжнародного туризму, виноробства, регіональної політики і економіки, медико-психологічної реабілітації, соціальної роботи;
 - визначення кількісно-якісних показників освоєння змісту професійної програми майбутніми фахівцями відповідно до стандартів вищої освіти, ліцензійних і акредитаційних вимог.

Проективна модель організації та діяльності ринку освітніх ресурсів вищої школи в АРК представлена трьома блоками:

I. Блок замовників освітніх послуг, до якого входять: державні міністерства та відомства, які прогнозують суспільне замовлення на підготовку фахівців за рахунок бюджетних коштів для кожного державного вищого навчального закладу; регіональні органи влади, які прогнозують необхідну та достатню кількість фахівців для регіонального ринку праці; міські органи самоврядування, державні та приватні підприємства, організації, установи, що функціонують у конкретному місті та районі та які є замовниками конкретної кількості фахівців, необхідних для заповнення вакансій.

II. Блок виробників освітніх послуг, куди входять: вищі навчальні заклади, навчально-науково-методичні комплекси, інститути підвищення кваліфікації, навчальні центри, що надають студентам вибір напрямів та програм підготовки, а також додаткові програми: дистанційної підготовки фахівців в університетах зарубіжжя, подвійних дипломів, другої вищої освіти, перепідготовки кадрів; блок підтримки розвитку вищої регіональної освіти, що включає громадські та суспільні асоціації та позабюджетні фонди.

III. Блок споживачів освітніх послуг, що включає: державні та приватні підприємства, установи, організації, які функціонують в країні, регіоні та конкретному місті; центри зайнятості населення, перепідготовки кадрів та центри суспільних робіт.

Таким чином, у новому суспільному контексті система освіти та її функції не можуть залишатися незмінними й потребують трансформації. У сучасному суспільстві набувають нового змісту призначення освіти, її масштаби, форми й методи організації та управління освітньою галуззю. Україна, як і розвинені країни світу, знаходиться в процесі постійного пошуку та трансформації національних систем освіти, які мають відповідати новим вимогам становлення суспільства. Різні за глибиною та характером здійснюваних заходів процеси перебудови спрямовані на пошук систем організації, управління й фінансування освітньої діяльності, що забезпечуватимуть якість освітніх послуг, а отже, вищий рівень професійної компетентності та громадської свідомості.

УДК 338.242:318.54

В. Н. ГОНЧАРОВ, Н. В. ЗОСЬ-КИОР
Луганський національний аграрний університет

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В КОНТЕКСТЕ ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕФОРМЫ

Розглянуті основні соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій в контексті земельної реформи в Україні. Визначено, що використання інтегрованого підходу до розвитку сільських територій буде сприяти не тільки росту конкурентоспроможності сільських територій і розвитку регіону, а й отриманню ряду мікро- та макроекономічних ефектів.